

Braco Kovačević

Kultura i kontrakultura

Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača:

Dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Dr Miodrag Romić

Dr Lazo Ristić

BRACO KOVAČEVIĆ

**KULTURA
I
KONTRAKULTURA**

Banja Luka
2013

SADRŽAJ

<i>PREDGOVOR</i>	7
1. KULTURA.....	9
2. KONTRAKULTURA.....	31
<i>LITERATURA</i>	55

PREDGOVOR

Postoje „mnogobrojne stvari“, manje ili više neshvatljive i shvatljive, jednostavne i komplikovane, nezanimljive i zanimljive, neinteresantne i interesantne. Posebno one o odnosu između kulture i kontrakture, „kulturnih“ i kontrakturnih vrijednosti, normi i socijalizacije.

Kontrakultura je predstavljala svojevrsan začetak novih društvenih pokreta, onih koji se razlikuju od prethodnih političkih, partijskih, sindikalnih i drugih pokreta koji su snažno insistirali i učestvovali u nekim liberalno orijentisanim društvenim i političkim promjenama. I kako je postepeno prestajalo djelovanje, uticaj i moć onih ranijih, „hot“ pokreta, a radničkog naročito, pojavili su se s kraja 60-tih neki novi, „cool“ pokreti, oni koji *hoće* a *neće*, *znaju* a *ne znaju*, *mogu* a *ne mogu* da promijene svijet u kojem žive. Takav je upravo kontrakturni pokret, pun kontradikcija i ambivalentnosti, pokret „revolucije“ i restauracije, „revolucije“ i hepeninga, nonkonformizma i konformizma, „normalnosti“ i „nenormalnosti“, nedovoljne ozbiljnosti i pretjerane teatralnosti...

1.

KULTURA

B

tna i temeljna karakteristika

ljudskog bića je - **društvenost.**¹

Čovjek je društveno biće, odnosno biće svoje, specifične, ljudske zajednice. On je biće koje živi u ljudskom društvu koje i nastaje kao rezultat društvene djelatnosti ljudi, svijesti, jezika i govora, i u krajnjoj liniji, kulture u kojoj živi. Da čovjek nije samo proizvod **biološkog nasljeđa** već i **kulture**, da brojni **društveni faktori** utiču na razvoj emocionalnog, psihičkog i socijalnog života osoba, dovoljno je za ilustraciju uzeti samo nekoliko primjera:

- u Indiji su pronađene dvije djevojčice za koje se smatralo da su odrasle među vukovima; ono što je za njih bilo karakteristično je da su imale ljudski oblik, ali ne i ljudsku svijest upravo zato što su odrasle izvan ljudske sredine: odrasle su izvan ljudskog društva i zato nisu mogle razviti svoje ljudsko biće niti u fizičkom, a niti u psihičkom

¹ Potpunije o ovome vidjeti u: B. Kovačević, *Savremena sociologija*, Banja Luka, 2009; B. Kovačević, M. Romić, *Elementi sociologije kulture*, Banja Luka, „Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2010.

smislu; to zapravo znači da anatomska struktura i biološke predispozicije čovjeka nisu dovoljne za pretvaranje *biološkog bića* u ljudsko biće, već da je za takav prelaz neophodan i *socijalni uticaj*, to jeste uticaj *društva* i njegove *kulture*;

- blizanke Meri i Mebl - bile su odvojene kao bebe, živjele i razvijale se u različitim sredinama, Meri na selu radeći i živeći seoski život, a Mebl u gradu, u otmjenoj sredini; srele su se nakon 28 godina kada se pokazalo da, iako su imale istu fizičku konstituciju, imale su i čitav niz međusobnih razlika - Meri je bila zapuštena, gruba a i nivo inteligencije je bio niži, dok je Mebl bila dotjerana i otmjena, a njen nivo inteligencije visok;
- antropološko istraživanje navodi primjer tri plemena konstatujući da među tim plemenima koja žive na bliskom lokalitetu postoje značajne razlike kako u pogledu načina organizacije društvenog života, tako i u pogledu oblikovanja ličnosti: tako pripadnici jednog plemena preferiraju osobine kooperativnosti, međusobnih saosjećajnosti, tolerantnosti i odgovornosti; pripadnici drugog plemena osobine svadljivosti, kompetitivnosti,

neprijateljstva i agresivnosti, a pripadnici trećeg plemena osobine i sklonosti ceremonijalnosti i formalističkom ponašanju:

- prisjetimo se, na primjer, spartanskog militantnog načina vaspitanja ili fašističkog, nacističkog i boljševičkog načina vaspitanja i oblikovanja autoritarnih crta ličnosti ili, recimo, humanističkog ideala proklamovanog od strane teoretičara renesanse i prosvetiteljstva, itd.

Ovi navedeni primjeri jasno pokazuju da *kultura* igra veliku ulogu u oblikovanju *ličnosti* jednog društva. Ali to, zapravo, s druge strane posmatrano, znači da su pogrešne predstave o tome da je ponašanje životinja genetski određeno a ponašanje čovjeka naučeno. Čovjek nije samo biološko ili samo društveno biće. On je i: **biološko i društveno biće i biće kulture.**

S obzirom da je kultura veoma značajna u ličnom i društvenom životu, jasno je da ona ima i određene funkcije kako u odnosu na svoje članove, tako i u odnosu na društvo i svijet u kojem se jedno društvo sa svojim članovima i kulturom nalazi. Navešćemo najznačajnije **funkcije kulture**:

- *mijenjanja prirode* - društveno organizovani čovjek je bitno praktičko biće, biće rada i biće potreba: radom mijenja prirodu i

tako zadovoljava svoje različite potrebe; da bi zadovoljio svoje neprestano narastajuće potrebe, čovjek mora raditi i proizvoditi;

- *komunikativnu* - ne treba puno objašnjavati da bi se shvatilo da je čovjek biće komunikacije, odnosno komunikativno biće, a da je kultura nezamisliva bez prenošenja ideja, znanja, vještina, tradicija, osjećanja; u zajednici sa drugim ljudima društveno organizovani čovjek komunicira putem sredstava kao što su: jezik, govor, simboli, gestovi, mimika; njih je moguće razumjeti samo u okviru kulture u kojoj su nastali; tako, na primjer, u kineskoj kulturi plaženje jezika označava čuđenje, širenje očiju - gnjev, grebanje ušiju i obraza - radost, lupanje dlanovima - nesreću i razočarenje; u našoj kulturi plaženje jezika ne označava čuđenje, ili grebanje ušiju i obraza – radost;
- *arhiviranja, čuvanja i akumuliranja:* akumulacija i čuvanje kulture temelje se na individualnoj i društvenoj memoriji, arhiviranju, pamćenju i usmenoj predaji u tradicionalnim društvima, a putem pismene predaje u opismenjenim i razvijenim društvima;

- *zaštite* - pruža zaštitu svojim članovima oblikujući materijalne, psihološke i simboličke modele zaštite pojedinaca i grupa;
- *normativnu* - za opstanak jednog društva, društvenih grupa i osoba, te kulture društva, neophodno je postojanje normi i vrijednosti kojima se regulišu i kontrolišu oblici osjećanja, mišljenja i ponašanja;
- *emocionalnu* - iako je emocionalnost svake osobe njena individualna karakteristika i lična reakcija na određena stanja u kojima se osoba može naći, ipak je njeno ispoljavanje određeno i socijalnim i kulturnim standardima, normama i običajima: neke kulture potiču osobe na ispoljavanje intenzivnih i burnih emocija, dok u drugim kulturama posebno značenje zadobiva emocionalna smirenost, umjerenost i suzdržljivost;
- *katarze i projiciranog pražnjenja* - kultura društva određuje i odvaja dopuštene od nedopuštenih, te normalne od nenormalnih oblika ponašanja; svaka kultura nastoji da napravi granicu između različitih oblika ponašanja, ali nastoji i da zbog pritiska dopusti smirivanje emocionalnih tenzija i napetosti koje nastaju zbog društvenih i

"kulturnih" pritisaka na pojedince; u tom upravo *katarzičnom* smislu treba shvatiti ulogu i značaj svečanosti i svečarskih događanja (Nove godine, Božića, Krsne slave, Krizmanja, Bajrama, zborova, rođendana, svadbi, karnevala, koncerata, sportskih susreta).²

Koliko god elementi kulture i funkcije kulture bili značajni i obavezujući za sve članove društva, ipak svi članovi ne pridaju jednaku važnost i značenje tim elementima i sadržajima kulture. Uzmimo, na primjer, monogamiju kao element kulture koji ima univerzalno kulturno značenje u nekom društvu u kojem ipak postoje brakovi koji nisu monogamijski (već, recimo, poligamijski). Ili, na primjer, služenje vojnog roka je u mnogim društvima univerzalni element kulture, ali ipak i u takvim društvima postoje pojedinci koji odbijaju služenje vojnog roka te, tako odbacuju univerzalni element kulture. Naravno, zbog opstanka, društvo nastoji da ovakve i slične devijacije i devijantne pojave sankcioniše prisiljavajući devijante na poštovanje univerzalnih elemenata kulture. Da bi mogla upravljati ponašanjem individua, svaka kultura sadrži veliki broj smjernica koje upravljaju njihovim ponašanjem u određenim situacijama. Te smjernice su poznate pod nazivom - *norme*.

² Vidjeti u: *Enciklopedija političke kulture*, Beograd, „Savremena administracija“, 1993.

Norme nisu ništa drugo do "specifičan vodič za akciju", zapravo vodič koji definiše i određuje prihvatljivo ponašanje. Tako, na primjer, u društvu postoje određene norme odijevanja (muškaraca - muška odjeća, žena - ženska odjeća, odjeća za starije i odjeća za mlade). Norme odijevanja određuju šta se treba nositi u određenim prilikama: vjenčanja, svadbe, pogreba, i slično.

Kako se može pogriješiti i pri tom ne shvatiti norma odijevanja, poslužimo se primjerom misionara koji se našao pred gologrudim Afrikankama. Pocrvenivši od stida, poručio je pošiljku grudnjaka i požurio da ih preda Afrikankama. Ali, ženama koje nisu razmišljale niti su se mogle ponašati u skladu sa normama odijevanja koje vrijede na Zapadu, nikako nije bilo jasno čemu grudnjaci služe. Na misionarevo iznenađenje, grudnjake su stavile na glavu zavezavši ih ispod brade. Mislile su da se njima pokriva glava. Da bi ovaj fenomen *kulturnog nesporazuma* bio razumljiviji, navešćemo još jedan primjer koji se zove – *indijanski darivalac*. Naime, kada su prvi bijeli doseljenici došli u Ameriku začudila ih je praksa nekih indijanskih plemena da doseljeniku, u slučajevima hladnoće, Indijanci daju tople pokrivače. Misleći da je riječ o poklonu, doseljenici su se često uvrijedili kad bi Indijanac došao po svoj prekrivač, kao što su se i Indijanci uznemiravali kada su shvatili da

doseljenici ne žele da vrate pokrivače koje su oni samo posudili, a ne poklonili.

Ličnost je proizvod kulture i bez kulture ličnost ne može postojati zato što je u njenom životu kultura veoma značajna jer **određuje**:

- *organizaciju društvenog života;*
- *način mišljenja i ponašanja;*
- *način ishrane,*
- *estetiku, itd.*

Kultura određuje *organizacija društvenog života*, porodičnog života, porodične strukture i odnose u njoj, bračne odnose, i zakone, pravila pozdravljanja i udvaranja, običaje slavljenja rođendana, imendana, krsne slave i Nove godine, seksualne tabue i seksualne slobode. Sve je to manje-više slično i manje-više različito jer zavisi od kulture i sredine u kojoj se živi. Tako su, na primjer, običaji vezani za ljubav, seks, brak i porodicu drugačiji na Baliju i Tahitiju od onih kod Eskima, Amerikanaca ili Srba. Porodična struktura odnosa na Baliju se temelji na izrazitoj bliskosti a brak je poligaman. U Zapadnim zemljama je struktura porodičnih odnosa otuđenija a brak je zakonski određen kao monogamni. Takođe, učenje emocija ljubavi i mržnje, dobrote i zla, kao i učenje oblika ponašanja u porodici, grupi vršnjaka i društvu – određeno je sredinom i kulturom u kojoj se osoba nalazi. U Japanu je točenje vode ceremonija. U Engleskoj je pijenje čaja, u našoj

kulturi je pije kafe, dok je u plemenskim kulturama Afrike i Azije to razgovor. Kod balkanskih naroda postoji izražena impulsivnost i prelaz iz jednog emocionalnog stanja u njegovu suprotnost. Tako radost ustupa mjesto plaču i jadikovkama, čupanju kose i busanju u grudi, a plač i jadikovke prelaze u smijeh i veselje. S druge strane, neke kulture sputavaju izražavanje suprotnih emocionalnih stanja i krajnosti, nastojeći da ujedine suprotnosti u neku "kulturnu sredinu" ili "središnji put" u izražavanju emocionalnih stanja: puritanska kultura, kineski *tao*, indijanska *nirvana*, grčki *soprosyne*, evropski *prosvjetiteljstvo*. Na Balkanu nije preovladavao takav "središnji kulturni tip" izražavanja emocija nego put krajnosti i eskremnosti: plača i smijeha, čovječnosti i nečovječnosti, časti i sramote, grijeha i dobrih djela.

Kultura određuje *način mišljenja i ponašanja osoba*. Mnogi gestovi predstavljaju značajan i bitan dio komunikacije među kulturama, tako da se za njih može reći da se mijenjaju veoma sporo i kada se mijenjaju to se obično dešava u vremenu društvenih i kulturnih prevrata i promjena. Kod nekih naroda se odmahuje glavom u znak odobravanja, a klima u znak neslaganja. Antički Grci su imali razvijenu kulturu i umjetnost gesta, tako da su klimali glavom naniže kako bi izrazili slaganje, a odmahivali u stranu kako bi

pokazali neslaganje. Kasnije su, pod uticajem istočnjačkih kultura, promijenili svoje kretnje. Ili, pravoslavni Albanci klimaju glavom nadole kada žele da kažu i izraze "da", a zabacuju je unazad kada žele da kažu i izraze "ne".

Kultura određuje i *način ishrane*. Antropolozi su istraživali zabranu korišćenja govedine i svinjetine u Izraelu i došli su do određenih zaključaka. Odgovarajući na pitanje zašto stari Izraelci ne koriste svinjetinu, smatra se da razloge treba tražiti u uslovima života na Bliskom istoku. Uzgajanje svinja je predstavljalo opasnost sistemu preživljavanja stanovništva. Izraelci su se doselili u Palestinu negdje 1200 godina prije Hrista zauzevši brdovito i do tada neobrađivano područje. Odmah su šume na brežuljcima Judeje i Samarije posjekli i pretvorili u navodnjive terase. Tako se prirodno područje pogodno za svinjogojstvo smanjilo, a svinje je sada bilo neophodno dodatno hraniti žitom, što je bilo veoma teško u uslovima kada ga nije bilo dovoljno ni za ljude. A, s druge strane, potreba za vještačkom hladovinom, vlažnošću i vodom povećali su troškove uzgajanja svinja. Tako su svinje postale ekonomski skupe i ekološki neisplative. A, pošto je kod ljudi ostala izražena potreba za prirodnim bjelančevinama i mašću, bilo je neophodno naći način kako da im se stvori zabrana koja bi obezbijedila kolektivni opstanak. I

ona je nađena u vjerskom tabuu koji je zabranjivao uzgoj i korištenje svinjskog mesa. Naravno, ovaj tabu je prisutan i u drugim sredinama, kao i u drugim religijama.

Pa, i fenomen *estetike* je kulturno determiniran. Ako za primjer uzmemo žensko tijelo, komparativna istraživanja pokazuju da istočne kulture ne preferiraju tip ženske ljepote koji se odnosi na šire bokove, veće grudi i tanji struk, kao osobine koje predstavljaju simbol ženske ljepote u zapadnim kulturama. Pomenimo i primjer ženske ljepote koji se odnosi na kinesku provinciju u kojoj su posebno cijenjene djevojke sa malim stopalima, tako da već od njihovog rođenja majke na različite načine svojoj ženskoj djeci onemogućavaju i usporavaju rast stopala. Ili, pomenimo afričko pleme u kojem se pojam ženske ljepote odnosi na izduženi vrat koji se uz pomoć alki već od samog djetinjstva oblikuje. Navedimo i primjer jednog plemena u kojem su "na cijeni" izrazito debele žene.

Naši pojmovi o organizaciji individualnog i društvenog života, o održavanju tijela, higijeni, načinu ishrane, oblačenju i ophođenju u kontaktima sa drugima - određeni su uticajem kulture u kojoj živimo. Upotreba psećeg ili mačijeg mesa u ishrani je u nekim kulturama i društvima dozvoljena i dopuštena i to meso predstavlja pravu gurmansku poslasticu, dok kod pripadnika drugih

naroda i kultura, sama pomisao na njihovu upotrebu izaziva osjećanja muke i gadenja. Jevreji i muslimani ne jedu svinjetinu, a Indijci govedinu, dok je upotreba tog mesa u ishrani sastavni dio menija mnogih naroda. Kultura ima veliki značaj i igra veliku ulogu u društvu i njegovoj organizaciji života koji se odnose na: vaspitanje, porodicu, udvaranje, prosidbu i ženidbu, kuhanje i način ishrane, vrijeme obroka, tabue u načinima ishrane, pozdravljanje, igre i folklor, svetkovine, pogrebne obrede, rangiranje ljudi i statusnu diferencijaciju, organizaciju života u lokalnoj zajednici, vjerovanja i religiozne rituale, praznovjerje i magiju, gestove, darivanja i načine davanja poklona, gostoljubivost, stanovanje, higijenu, seksualna ograničenja i zabranu incesta, pravila nasljeđivanja, žaljenje, odnose prema srodničkim grupama, stid kad su u pitanju prirodne funkcije, lična imena, njegu odojčadi, trudnički status, vlasnička prava, prinošenje žrtava nad prirodnim silama, obrede inicijacije, statusnu diferencijaciju, kontrolu vremena, osvajanje i zadržavanje vlasti, itd.³

Značajna karakteristika ljudskih društava je – **kulturna raznovrsnost**. Oblici ponašanja se mogu razlikovati od društva do društva i od kulture

³ Potpunije o odnosu između kulture i društva, kulturnim razlikama i društvenim interakcijama i svakodnevnom životu vidjeti u: E. Gidens, *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakulter“, 2005; Dž. H. Tarner, *Sociologija*, Novi Sad/Beograd, „Mediterran“, 2009.

do kulture, tako da ono što se smatra "normalnim" oblikom ponašanja u jednoj kulturi, može se smatrati "nenormalnim" oblikom ponašanja u drugim kulturama. Spartanci su ubijali žensku djecu, a mušku kad se rode, ubacivali u korita sa hladnom vodom: ako ostanu živa – biće dobri vojnici, a ako umru – nisu se imali za što roditi. Pa, i u tradicionalnoj kineskoj kulturi su ženska djeca odmah po rođenju bila davljena jer se smatralo da su teret za porodicu a ne njen dobitak, dok se danas na Zapadu ubistvo djeteta smatra jednim od najgnusnijih zločina.

Bez obzira na kulturne raznovrsnosti, ipak u svim kulturama postoje standardizovani obrasci ponašanja ili *norme ponašanja* primjerene tim kulturama i društvima: ne postoji ni jedno *društvo* koje nema neku svoju *kulturu* koja nema svoje *norme*, propise i pravila ponašanja. Izražena kroz pravila, propise i uputstva, norme zapravo regulišu ponašanje i djelovanje ljudi u društvu.

U svakom društvu postoji veoma veliki broj normi čija je osnovna funkcija održavanje društvenog poretka. Kao takve norme predstavljaju segment mehanizma društvene prinude kojom se obezbjeđuje **socijalna kontrola**, odnosno pomoću njih se utvrđuje odnos individua u društvu i sprečava devijantno, protivdruštveno ponašanje. Odsustvo normi, tj. odsustvo ili neefikasnost mehanizma društvene kontrole vodi "anomiji",

odnosno institucionalnom, moralnom i vrijednosnom "raspadu društva". Cilj postojanja različitih normi, pravila i propisa jeste njihova interiorizacija u svijesti i ponašanju ljudi, čime se u stvari pokazuje stepen njihove socijalizovanosti. Normativna kultura je jedno kompleksno područje koje obuhvata više različitih oblasti društvenog života. Prije svega, običaje, moral, pravo i njihove norme.

Bez društvenih normi nije moguće postojanje društva. Kao određena pravila ponašanja, društvene norme prinuđavaju na određene oblike ponašanja. One postoje kao objektivna realnost koja utiče na svijest i ponašanje ljudi.

Pored normi, treba pomenuti i da postoje **kulturne vrijednosti** koje su zajedničke za mnoge narode ili nacije, i da one nisu djelo jedne nacije ili naroda, već da su djelo različitih kultura i naroda, odnosno procesa *akulturacije*. Ne postoji društvo u kojem izostaje određena hijerarhija ciljeva, ideala i uopšte *vrijednosti* prema kojima pojedinci i društvene grupe usmjeravaju svoja shvatanja, mišljenja, stavove, osjećanja i djelovanja. Vrijednosti se mogu odrediti kao shvatanje nečeg poželjnog što utiče na izbor prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije; standardi, koje prihvataju osobe i grupe; element motivacije; element simboličkog sistema koji služi kao kriterijum ili

standard za izbor između orijentacionih alternativa; vrsta kvaliteta koja se pridaje ljudima, idejama, postupcima, objektima; element kulture i strukture ličnosti, itd.

U procesu socijalizacije osobe stiču određena uvjerenja o vidovima ponašanja i bazičnim ciljevima koje smatraju lično i društveno poželjnim. Vrijednosti su te koje određuju i osmišljavaju ljudsko ponašanje; one predstavljaju kvalitet koji se pridaje osobama, njihovim postupcima, tvorevinama i odnosima, kvalitet koji određuje njihovu orijentaciju u njihovom djelatnom životu u zajednici. Sistem vrijednosti je važan zato što vrijednosti određuju našu stvarnost. Vrijednosti se mogu shvatiti kao poželjni kolektivni ideali; kao i poštovani ideali za neko društvo, društvene grupe i pojedince. Svako društvo određuje svoj vrijednosni sistem koji se odnosi na: dobro i zlo, lijepo i ružno, pošteno i nepošteno, istinito i lažno. I, već od samog rođenja, djeca u procesu primarne socijalizacije internaliziraju vrijednosti i norme društva u kojem žive. Zato se i kaže da *vrijednosti osmišljavaju*, a *norme obavezuju* na određeno ponašanje.

Članom društva i ličnošću osoba postaje upravo učeći i usvajajući svoju kulturu. Proces kojim kulturu usvaja naziva se - **socijalizacijom**, **podruštvljanjem** ili **vaspitanjem**, i ovaj proces se može shvatiti kao proces "pretvaranja" djeteta

kao biološke jedinke u ličnost, kao društvenu jedinku. Socijalizacija je proces kojim osoba dobiva društvene osobine i postaje – *ličnost*. Kao proces vaspitanja i podruštvljavanja, proces socijalizacije je proces *individualizacije*, *personalizacije* (proces razvijanja osobina i sposobnosti ličnosti, te njenog oblikovanja i formiranja) i *usvajanja kulture* (društvenih vrijednosti, uloga i normi). Socijalizacija je uvijek pritisak, oblik društvene prinude u okviru koje osoba internalizira i ineriorizira, odnosno usvaja norme, vrijednosti i kolektivne predstave i tako postaje ličnošću. Koliki je značaj socijalizacije u pretvaranju čovjekove biološke jedinke u društvenu ličnost, pokazuju i neki poznati primjeri.

Početakom 1800. godine u južnoj Francuskoj se pojavilo "čudno stvorenje" koje je hodalo uspravno ali je više ličilo na životinju nego na čovjeka. Pokazalo se da je to bio dječak od nekih 11-12 godina koji je umjesto govora puštao krikove. Nije znao ni za ličnu higijenu. Policija ga je smjestila u jedno sirotište iz kojeg je bježao i u kojeg ga je stalno vraćalo. Nije želio odjeću i nju je sa sebe kidao kada su ga oblačili. Nije mu se znalo ni za roditelje. Ljekari su ga podvrgnuli ispitivanju i pri tom nisu utvrdili neku veću nenormalnost. Ono što je pokazao jeste nedostatak razumijevanja značaja nekih predmeta i oblika ponašanja koji proizilazi iz njihovog korištenja. Tako je, na

primjer, pokušao da kroz ogledalo dohvati krompir koji je u njemu ugledao iako se krompir nalazio iza njegove glave. Međutim, poslije nekoliko pokušaja, uspio je da ga dohvati rukom preko ramena. Prebačen je u Pariz gdje se započelo sa postupkom mijenjanja "od životinje do čovjeka", ali se pokazalo da je uspjeh bio mali. Nije bio zainteresovan za igre ili igračke i nikada nije bio u stanju da nauči više od nekoliko riječi. Zatim je uspio malo da napreduje i umro je 1828. godine, u dobi od oko četrdeset godina.

Početakom XX vijeka nađeno je dijete u šumi, pored jednog malog mjesta u Francuskoj. Dijete su roditelji ostavili da umre, ali je ono nekim čudom preživjelo. Kada je pronađeno, pokazalo se da više liči na životinju nego na ljudsko biće: hodalo je četveronoške, živjelo je u prebivalištu - rupi u zemlji, koristilo je životinjske krike, nije znalo za bliske odnose i nije se brinulo ni za šta osim za opstanak.

U Indiji je pronađena djevojčica Kumala, koja takođe nije odrasla u ljudskom društvu i koja se ponašala kao životinja.

Upravo, sve to pokazuje da biti ljudsko biće podrazumijeva postojanje ljudskih osobina koje mi učimo u procesu socijalizacije.

Ali, pored onog što bi se nazvalo "kulturom društva" ili nekom "dominantnom" i "objektivnom kulturom", antropolozi su ukazali na značaj tzv. "**subjektivne kulture**". Ljudi nisu neki automati koji podražavaju "kulturu društva", nego je sa svojom manjom ili većom voljom manje ili više prihvataju, odnosno prihvataju je na svoj manje-više sličan način i daju joj određeni smisao i značenje. Iako izgleda da kultura postoji kao nešto objektivno dato, ljudi joj daju manje ili više subjektivni, racionalni, simbolički i iracionalni smisao.

Nije ličnost samo proizvod naslijeđa i sredine, urođenosti i kulture, genetskog i društvenog faktora, već i tzv. "*lične istorije pojedinca*". Naslijeđe, sredina i "lična istorija pojedinca" su faktori formiranja i razvitka ličnosti. Kulturološka i antropološka istraživanja jasno pokazuju da su osobine ili crte osobina ličnosti određeni i uticajem kulture i društvenih odnosa, kao i ličnom istorijom pojedinaca. Čak je i ispoljavanje emocija uslovljeno *uticajem kulture* društva (npr. Kinezi, a i većina sjevernoameričkih Indijanaca, se suzdržavaju u ispoljavanju emocija; u Zapadnim društvima se agresivnost često manifestuje fizičkim napadom, dok se kod Eskima ona manifestuje u obliku pjevanja podrugljivih pjesama; Kinezi ispoljavaju gnjev i fiksiranjem širom otvorenih očiju, iznenađenje plaženjem

jezika a nezadovoljstvo i neslaganje udaranjem o dlanove; zviždanje je u Japanu izraz učtive poslušnosti prema superiornoj ličnosti, negdje je znak odobravanja, dok je u Evropi znak nezadovoljstva prema recimo, govorniku, pljuvanje je negdje izraz krajnjeg prezira, dok je kod plemena Masai ono izraz postojanja dobre volje; mokrenje je najčešće izraz teškog napada i uvrede, dok je ono kod afričkih vračeva znak prenošenja snage i moći na drugu ličnost, u znak poštovanja prema nekome se negdje ustaje, a negdje sjeda pored onog pred kim se želi ukazati poštovanje, itd.).

Kultura i socijalni faktori ne utiču samo na ispoljavanje emocija i emocionalnog ponašanja, nego i na jezik, učenje i pamćenje, mišljenje i sveopšte ponašanje. Kultura, dakle, u najširem smislu bitno utiče na oblikovanje ličnosti. Od njenih sadržaja (ideja, običaja, normi, vrijednosti, institucija) zavisi proces oblikovanja individua. Otuda ona i ima, pored ostalih funkcija (oblikovanja i mijenjanja prirode, komunikativnosti među individuama, akumulativnosti dobara i vrijednosti) i *normativnu funkciju*. Pored načina ponašanja, osjećanja i mišljenja, ličnost u svom društvu uči od svoje kulture što je dobro a što zlo, što je poželjno a što nepoželjno i nedopušteno, što je lažno a što istinito, što je lijepo a šta ružno. U procesu socijalizacije se

formiraju određene crte u kulturama i društvima koje se smatraju tipičnim za sve pripadnike jednog društva ili kulture (što, naravno, ne znači da se pojedinci međusobno ne razlikuju po svojim individualnim crtama). Kulturna antropologija nastoji da utvrdi razlike između crta koje su lične i onih crta koje pripadaju jednom društvu i koje su karakteristične za određeno društvo. Pored ličnih crta, tj. osobina karakterističnih za jednu ličnost, postoje i "opšte osobine zajedničke" ličnosti, tj. opšte crte karakteristične za jedno društvo. Takva ličnost, koje ja tipična za jedno društvo, pleme, narod ili kulturu, naziva se - "**bazičnom ličnošću**".

Karakterne razlike "bazične ličnosti" su uslovljene društvenim odnosima i kulturnim specifičnostima. Pa, i pored toga što društvo nastoji da svojim pripadnicima nametne dominantni tip "bazične ličnosti", ipak načini ponašanja unutar jedne kulture nisu apsolutne nego *relativne prirode*. Supkulturne, kontrakulturne i druge pojave pokazuju da se pored jedne dominantne kulture stvaraju i drugi modeli kulture koji u manjoj ili većoj mjeri mogu biti u suprotnosti sa dominantnim kulturnim obrascima.

2.

KONTRAKULTURA

Mnogo je društvenih pojava koje su u historiji ljudskog društva uticale na promjene do tada čvrsto utemeljenih obrazaca društvenog života. Među njima posebno mjesto u drugoj polovini XX vijeka zauzima i - *kontrakultura*.

Pod pojmom *kontrakulture* se podrazumijeva kultura koja je korijenito udaljena od glavnih tokova društva. Po svojoj prirodi ona je predstavljala reakciju na vladajuću kulturu. Vladajuća kultura predstavlja način života odraslih: to je kultura čiji je cilj socijalna kontrola i integracija ličnosti u postojeći poredak. Kontrakultura je predstavljala otpor i protest roditeljskoj i dominantnoj vladajućoj kulturi a njen prodor u kulturu je započeo muzikom koja je postala muzikom većine, načinom odijevanja koji je postao načinom odijevanja većine, neformalnošću u govoru i ponašanju i prodorom tog jezika u medije i svakodnevni život. Tako bi se moglo reći da je kontrakultura zapravo i - *potkultura*.

Iako ljudi učestvuju u dominantnoj *kulturi* društva, ipak oni u njoj ne učestvuju podjednako. Oni prihvataju i neke druge kulturne obrasce i tako razvijaju *potkulturu*. Članovi svakog društva učestvuju u *dominantnoj* (vladajućoj) kulturi ali, istovremeno, mogu da sudjeluju i u "posebnoj" kulturi, odnosno u potkulturi.

Potkultura (subkultura) obuhvata određeni vrijednosni sistem grupe, norme i njen način života, „filozofiju života“ i shvatanja potkulturne grupe. Doista, ona „nije izolovana u odnosu na univerzalnu i vladajuću kulturu, već je samo relativno zaokrugljena. U tom smislu ona se može definisati kao skup vrijednosti, pravila, normi i ponašanja koje članovi neke grupe usvajaju, preferiraju, poštuju, naglašavaju i podstiču njihov razvitak“.⁴

Dakle, u sebe "potkultura" uključuje norme, vrijednosti i kulturne obrasce, mišljenja i ponašanja neke društvene grupe po kojima se ona razlikuje od drugih društvenih grupa ili članova društva. Postoji više potkulturnih oblika, kao što je potkultura:

- *srednje klase* - za koju je karakteristična orijentacija na individualnu orijentaciju, lični asketizam i anhedonizam, te orijentacija na budućnost;
- *radničke klase* - za koju su karakteristične pojave kao što su fatalistički odnos prema životu, odnosno ubjeđenje da kao pojedinac čovjek ne može ništa učiniti da promijeni svoj položaj te, s druge

⁴ D. Koković, *Pukotine kulture*, Beograd, „Prosveta“, 1997, str. 34.

strane, mirenje sa položajem u kojem se nalazi;

- *bogatih;*
- *siromašnih;*
- *rok muzičara;*
- *likovnih umjetnika,* itd.

Što je dovelo do kontrakulture?

Obično se govori da je rat u Vijetnamu doveo do kontrakulture i do pojave novih religijskih pokreta. To je stav koji nije apsolutno tačan jer nije samo rat već i drugi su uslovi uticali na njihovu pojavu, kao što su i prilike u zapadnim razvijenim zemljama i svijetu, a zatim i pojave novih religijskih pokreta.⁵

Neuspjeh djelovanja političkih partija nakon drugog svjetskog rata prouzrokovao je pojavu i razvoj novih društvenih pokreta kao organizovanih pokušaja i nastojanja provođenja promjena. Naime, iskustva prije Drugog svjetskog rata, a zatim i ona nakon njega pokazala su da je kriza u svijetu bila još uvijek veoma napeta i prožeta strahom i snažnim osjećanjima ljudi o neizvjesnoj budućnosti. Protest koji je stvorio *nove društvene pokrete* stvorio je i *kontrakulturu* koja je takođe zauzimala određeni kritički odnos prema postojećem.⁶ Ovi pokreti se javljaju u

⁵ Potpunije o ovome vidjeti u: B. Kovačević, *Rok muzika*, Banja Luka, „Pravni fakultet-Centar za publikacije“, 2000.

⁶ „**Društveni pokret** je kolektivna, javna, dobrovoljna i masovna, manje ili više spontana akcija ljudi koja izrasta iz nezadovoljenih potreba, izražava određene sukobe interesa, pokreće rešavanje značajnih društvenih pitanja i strijemi

„postindustrijskom društvu“ boreći se za pravo na sopstveni način života i kontrolu nad društvenom samodjelatnošću, kao i rješavanje problema zaštite prirodnog i socijalnog okoliša te borbe za ljudska prava i slobode. U 60-tim godinama krize nastaje kontrakultura „kao izraz političkih ideja, jednog načina života i filozofskih postavki prepoznatljivih najprije po suprostavljenosti načinu mišljenja velike većine stanovništva – ukratko kulturi industrijalizovanog društva“.⁷

Predstavljajući svojevrsnu kritiku kapitalizma i socijalizma, kontrakultura nije imala neke konkretne, precizne i jasne političke programe, već je više spontano pa i teatralno nastojala da kritikuje društvene sisteme ne znajući kako da takvo stanje promijeni i napravi stvarnu alternativu birokratskom, tehnokratskom i militantnom društvu koje je kritikovala.

Kontrakultura je suprostavljena dominantnoj kulturi.⁸ *Dominantna kultura,*

manjim ili većim društvenim promenama.“ *Enciklopedija političke kulture, op cit*, str. 275.

⁷ K. Sen-Žan-Polen, *Kontrakultura*, Beograd, „CLIO“, 1999, str. 5.

⁸ Kultura obuhvata „određeni način života koji izražava izvesna značenja i vrednosti ne samo u umetnosti i znanju već i u institucijama i običnom ponašanju. Polazeći od takve definicije, analiza kulture predstavlja razjašnjavanje značenja i vrednosti implicitno ili eksplicitno sadržanih u određenom načinu života, određenoj kulturi“ (Vilijams) Cit. prema: D. Hebdidž, *Potkultura: značenje stila*, Beograd, 1980, str. 18. Altiser je koristio naziv „*ideološki državni aparati*“ kako bi istakao da dijelovi društva, kao što su: porodica, obrazovanje,

odnosno *vladajuća kultura*, predstavlja način života odraslih. To je kultura industrijskog, tehnobirokratskog društva i njegovog „socijalnog inženjeringa“ koji obuhvata u sebe cijelo društvo od ekonomije i politike do obrazovanja i dokolice. „Kulturne vrednote toga društva su visoka produktivnost, efikasnost, etika rada i potrošnje. kult nauke i, naravno, konformizma. Kvantitet a ne kvalitet ljudskog življenja postaje kriterij društvene vrijednosti“.⁹

Pod pojmom **kontrakulture** „podrazumijeva se kultura koja je toliko korijenito udaljena od glavnih tokova našeg društva da mnogima već ne izgleda kao kultura nego kao provala varvara“.¹⁰ Kontrakultura predstavlja način života manjeg dijela omladine koja se suprostavljala dominantnoj kulturi kao kulturi odraslih, po svojoj suštini ona je predstavljala reakciju na vladajuću kulturu. Kontrakultura podrazumijeva postojanje određenih socijalizacijskih vrijednosnih sistema, normi i obrazaca ponašanja koji su predstavljali izraz nastojanja i pokušaj izgradnje određenih institucija

masovni mediji, kulturne i političke institucije, zajedno služe za održavanje *pokornosti* dominantnoj, vladajućoj ideologiji i vladajućoj kulturi, doista, ne u direktnom prenošenju „vladajućih ideja“.

⁹ A. Žvan, *Kontrakulturni komet*, u: T. Roszak, *Kontrakultura*, Zagreb, „Naprijed“, 1978, str. 232.

¹⁰ T. Roszak, *op cit.*, str. 41.

koje bi bili opoziciona alternativa dominantnim kulturnim obrascima vladajuće kulture.¹¹ Zato je odbacivala dominantnu kulturu, kruti vladajući pogled, neravnopravnost između polova, malograđanski stil života i zahtijevala da se omogući povećanje životnog standarda (što se tada smatralo najvišom vrijednošću), afirmiše potreba za zabavom (dokolicom, karnevalom, pozorištem), ljetovanjem i rasipanjem energije, odnosno za američkim modelom individualni sreće i "lične emancipacije", da se razvije tzv. "novi senzibilitet" i "nova osjećajnost" sa novim oblicima ponašanja i izgleda ljudi, novim jezikom, novom kulturom slobodnog mišljenja, spontanog življenja, sretnog i radosnog života čiji smisao i cilj nije sticanje imovine i materijalnog bogatstva." Zahtijevali su mnogo toga ali, kao "mladalački", kontrakulturni pokret je pokazao svoju ograničenost jer nije predstavljao stabilan pokret, upravo zato što je mladost ipak „neodređeno i prolazno stanje koje,

¹¹ Kontrakulturu bismo naizgled i djelimično mogli shvatiti i kao *potkultura* s obzirom na postojanje sebi svojstvenog oblačenja (odjeće, nakita), frizure, muzike, načina života, jezika. Ali, ipak, kontrakultura se razlikuje od potkulture s obzirom na svoje ideološke i političke forme suprostavljanja vladajućoj kulturi izražene kroz političke akcije i proteste, manifeste i demonstracije, filozofiju i književnost. Takođe, kontrakultura je pokušala izgraditi alternativne društvene institucije (komune, zadruga, *andrgraund* štampu).

poput studentskih dana, nije prikladno za stvaranje trajnog pokreta“.¹²

Zato je i bilo mnogo paradiranja i besmislenosti, što se vidi i po tome što su, da bi svoje zahtjeve politički i artikulirali, mislili da je neophodno da razviju novu taktiku, odnosno metodu demonstracije, nazvanu "sit-in", a prepoznatljivu kroz oblike okupiranja određenih prostorijskih znakova protesta. Kontrakulturni mediji koji su imali značajnu ulogu u njenom širenju bili su literatura, novine, alternativno pozorište, „revolucionarni festivali“, „revolucionarni karnevali“, „revolucionarna igrališta“, hepeninzi, a mjesta okupljanja mladih koji su pripadali kontrakulturi su rok koncerti, hepeninzi i antiratni protesti. U širenju kontrakulture svakako treba pomenuti ulogu kafića, radnji i restorana, koncerata, priredbi i festivala, proslava i provoda na čijim se proslavama igralo i pjevalo, čitala poezija i „ozbiljna literatura“, propagirao psihodelični pokret i *acid tests (probanje droge)*.¹³

Na tim mjestima su mirnim putem nastojali da poremete "normalni ritam života" i izraze svoje zahtjeve. Zato su i smatrali da se na taj spontani

¹² T. B. Bottomore, *Sociologija kao društvena kritika*, Zagreb, "Naprijed", 1977, str. 161.

¹³ Svojim tekstovima o drogi, pisac Oldous Haksli će snažno uticati na tadašnju omladinu i njen liberalni stav o halucionogenim supstancama.

način ruše stereotipnost, krutost i šematizam života i da revolucija treba da proizade iz ushićenja, a ne iz nasilja i da su za takvu revoluciju upravo sposobni mladi a ne komunističke partije i radnička klasa. U tom kritičkom odnosu prema kapitalizmu nova je ljevica nastojala oživjeti socijalističku misao tako što je zauzela radikalni kritički stav prema „ostvarenom socijalizmu“ u istočnoevropskim zemljama. Iako nije imala neke konkretne, precizne i jasne političke programe, nova ljevica je uspjela „preoblikovati dnevni red socijalizma“ tako što mu je dodala pitanja o ličnim odnosima (posebno polova), kulturnim promjenama i vrijednostima materijalnog napretka.¹⁴

Kontrakultura bi se mogla objašnjavati i Gramšijevim pojmom *hegemonije*. Vlast dominantnih klasa (kojima je, takođe, neophodna i hegemonija, kulturna hegemonija nad podređenim klasama) kontrakultura je nastojala dovesti u pitanje tako što je svoju kulturnu hegemoniju pokušala „preporučiti“ da bude dominantna kultura.

Kontrakulturna pobuna mladih protiv vrijednosti dominantne “roditeljske kulture” istakla je zahtjeve za većim slobodama i pravima u

¹⁴ *Blackwellova Enciklopedija političke misli*, Zagreb, “Demetra”, 2003, str. 442.

društvu. Ona je bila okrenuta protiv cjelokupnog tadašnjeg društva i njegove *vladajuće kulture*. Ona je „izraz odbijanja studenata i intelektualaca da i dalje vrše funkciju koju društvo od njih očekuje“.¹⁵ Kontrakultura je zagovarala koncept „*Velikog odbijanja*“ kulture, načina života odraslih i roditelja, i društva koje se temelji na eksploataciji i manipulaciji potreba, vrijednosti, interesa. Isticala je značaj „*novog senzibiliteta*“ i *čulnosti*, kao i potrebu za emancipacijom svijesti. Ona je, kao i Nova ljevica, ukazivala na novi senzibilitet u okviru kojeg „društvene promjene postaju individualna potreba“.¹⁶ Zato je kontrakultura izazvala *moralnu paniku* tadašnjih „stubova“ vladajuće kulture. Doista, treba reći da se u društvima, s vremena na vrijeme, pojavljuje moralna panika kao stanje koje se doživljavalo i predstavljalo kao da postaje opasno za društvene vrijednosti i njegove interese. Tada najčešće reaguju mediji, političari, „eksperti“ takvih pojava i drugi „moralni čistunci“ koji nastoje da takvu pojavu kritikuju, osude i predlože načine borbe protiv nje.

Kontrakulturi pripadaju pretežno mladi u dobi od 17. do 30 godina. Rast nataliteta nakon drugog svjetskog rata napravio je „*baby-boom*“

¹⁵ K. Sen-Žan-Polen, *op. cit.*, str. 156.

¹⁶ H. Markuze, *Kontrarevolucija i revolt*, Beograd, „Grafos“, 1979, str. 61.

koji je podmladio američko stanovništvo koje je u 1964. godini imalo 40% mladih sa manje od dvadeset godina. Takođe, u periodu od 1960-1970. broj studenata je porastao sa 3,2 na 7,1 milion.

Dakle, kontrakultura je u sebe uključivala veliki broj mladih osoba, a za razliku od ranijih generacija, mladi su u tim 60-tim i 70-tim godinama po prvi put imali novac i s njim se okrenuli potrošnji, zadovoljstvu i uživanju, tj. hedonizmu. "Majska revolucija" iz 1968. godine bila je namagnetisana opštom težnjom ka povećanju životnog standarda kao najviše vrijednosti, ka hedonističkoj zabavi, ljetovanju i američkom modelu bezuslovne individualne "sreće" i "lične emancipacije".¹⁷

Kontrakulturni pokret je bio heterogen po svom socijalnom sastavu. Obuhvatao je i u sebe uključivao *hipije*, studentsku i radničku omladinu, dijelove srednjih slojeva, narkomansku potkulturu, umjetničke stvaraoce, muzičare, glumce, studente, pjesnike i književnike, filozofe, boeme. Kontrakultura predstavlja životni stil otuđene srednje klase i univerzitetske omladine, i iz nje su bili isključeni oni koji su zagovarali proletersku revoluciju, kao i militantna crnačka omladina.

¹⁷ Žan Mari Domenak, *Ideja za kraj ovog veka*, Beograd, "Književne novine", 1991, str. 26.

U vrijednosnom pogledu socijalni sastav kontrakture je odbijao malograđansko društvo i njegove kulturne vrijednosti, kao i norme nastojeći da “preskoči” klasne razlike uvodeći adolescentnost i *mladost* kao osnovu oblikovanja “novog” društva i njegove tinejdžerske “kulture mladih”. Uz mladost kao bitnu vrijednost kontrakture treba pomenuti i – *ljubav*, *erotizam* i *hedonizam* kojima je kontrakultura predstavljala atak na seksualnu hipokriziju građanskih društava. Ljubav se doživljavala kao oblik nastojanja slamanja društvenih normi; nije se shvatala kao izbor “jednom za svagda”, odnosno kao “izbor životnog saputnika”, nego kao oblik i čin ličnog stvaralaštva u okvirima labilnih odnosa među partnerima.

Seksualna revolucija kontrakture odbacuje *brak* i *porodicu*. Razloge treba tražiti u odbijanju prihvatanja obaveza a potvrdi slobode pojedinca. Kontrakultura zagovara *oslobađanje* – pojedinaca i malih zajednica. *Change yourself first (Promijeni prvo sebe)* – jeste ona poznata parola koja je izražavala tzv. revolucionarnu” koncepciju kontrakture. Kontrakultura je svaku revoluciju, pa čak i akciju smatrala suvišnom: za nju se oslobađanje ostvaruje na nivou pojedinca i malih zajednica u smislu psihološkog udaljavanja, izdizanja iznad tehnokratskog društva i, uopšte, iznad društvenog bivstvovanja. Sloboda, kao

sloboda pojedinca od društva ostvaruje se u kontekstu **podkultura**: u hipijevskim komunama, drogama, zenbudizmu, šamanizmu pa i misterijama drevnih hrišćana. U tom smislu kontrakultura kritikuje i odbacuje porodicu kao osnovnu ćeliju represije i socijalne kontrole i nastoji da sopstveni identitet, samorealizaciju i spontanitet izgradi u alternativnom obliku izgradnje ličnosti - **komunitarizmu**. Iz pokreta suprostavljanja "klasičnim" porodicama, pojavile su se *komune* kao eksperimenti alternativnog života. Kao alternativa porodičnim zajednicama komune su upravo nastale, kako kažu njihovi zagovornici i oni koji su stvarali i živjeli u komunama, iz osjećanja "razočaranosti 'običnom' porodicom" i otuđenosti njene poluobezličene egzistencije.

Ali, treba napomenuti da je kontrakulturni protest protiv institucije završio *integracijom* u institucije establišmenta. Iako se često pominjala riječ „*revolucija*“ treba napomenuti da, osim u Markuzeovim djelima, u kojima je bilo riječi o revoluciji kao izmjeni društvenih odnosa, kulture i ličnosti, kontrakulturno pominjanje ove riječi odnosilo se na nešto sasvim drugo. Riječ je o tzv. „tri revolucije“ koje bitno obilježavaju vrijeme kontrakulture: psihodelična, seksualna, i muzička („rok revolucija“). „Zadovoljstvo čula, posebno traganja za autoerotskim osjećanjima, imaju u tom pogledu odlučujući značaj. Uživalac droge

zahtijeva sve, i to odmah; on živi samo u sadašnjem trenutku i nije u stanju da razmišlja o budućnosti. Slično seksualnoj, psihodelična revolucija omogućava zadovoljstvo bez ikakvog napora i mladi ljudi svoju pažnju usmjeravaju na sopstveno tijelo, na račun aktivnosti kao što je rad, izvor materijalnog bogaćenja koje se odbacuje jer predstavlja sinonim za prisilu. Oni iznad svega žele da napuste taj tradicionalni moral čiji je cilj zadržavanje kontrole nad tijelom. Želja za neposrednim zadovoljstvom znači, međutim, i to da ne mogu da budu strpljivi i da predano nastoje da ostvare svoje političke i lične planove“.¹⁸

Bio je to – krah revolucije, kako one “klasične”, tako i ove kontrakulturne “*cool*” *revolucije* jer se revolucija “ne može izvesti ako svako gleda svoja posla”, a “da bi došlo do revolucije, svi moraju imati jedan, zajednički posao“.¹⁹

Suprostavljajući se socijalističkom pojmu revolucije, kontrakultura je nastojala da “promijeni” **model revolucije**. “Klasična” revolucija je podrazumijevala rat, krv, barikade i barut; kaontrakulturni model revolucije podrazumijevao je skupove po ulicama i grafite, beskonačne diskusije i utopije o drugačijem životu. I sama '68. se pokazala kao ravnodušna revolucija,

¹⁸ K. Sen-Žan-Polen, *op cit*, str. 141.

¹⁹ M. Haris, *Krave, svinje, ratovi i veštice*, Novi Sad, “Svetovi”, 1995, str. 186.

revolucija bez cilja, bez programa, žrtava, političke fizionomije i političkog angažovanja.

Razvoju kontrakulture doprinijeli su i tehnički proizvodi industrijalizovanog potrošačkog društva – automobil, televizor, radio, gramofonske ploče. Tako se kontrakultura našla u ambivalentnoj poziciji: s jedne strane „veliko odbijanje“, kritika industrijalizma i potrošačkog društva a, s druge strane, korištenje njegovih proizvoda. Protivriječnosti kontrakulture manifestuju se u činjenici da ona *odbacuje vrijednosti tehnološkog napretka*, ali ne i njegove proizvode: limenke piva i „koka-kole“, radio, gramofon, ploče, telefon i televizor, sintetičke halucionogene supstance, itd. Ona zagovara svojevrsni „povratak rusoističkoj prirodi“ i, istovremeno, se suprostavlja scijentističkoj nauci i tehnici, ali se *ne odriče upotrebe i korištenja njihovih proizvoda*.

Ambivalentnost kontrakulture je vidljiva u njenom odnosu prema *establišmentu* koji je predstavljao snažan izraz kontrakulturnog kritičkog odnosa prema njemu. Međutim, establišment je posjedovao kuće muzičke produkcije i tako kontrolisao muzičku produkciju i sam pokret kontrakulture. Jedan od vodećih revolucionara tog vremena, Džeri Rubin, je priznao da su bogati

kontrolisali antivladine demonstracije u kojima je bio učesnik.²⁰

Kontrakultura je širila svijest, dominantna ubjeđenja i *američki mit* o „*self made man*“, tj. o uspjehu osobe koja počinje ni od čega. Bio je to još jedan američki mit, i bila je to još jedna ambivalentnost kontrakulture. Međutim, relativan uspjeh nekolicine (rok muzičara, književnika) stvorio je sasvim pogrešan „utisak energije, širenja i neograničenog uspjeha“.²¹

Ambivalentnost kontrakulture vidljiva je u još jednom njenom bitnom mediju, kao što je – *rok muzika*. U kulturnom smislu su na profilisanje i razvoj kontrakulture najprije uticali *džez*, a kasnije *rok* „*Muzika se koristi i da bi se zasnovao identitet u smislu razlikovanja mladih od starijih i u obilježavanju izvesnog mesta ili publike ili nekog vremena kao nečeg što je za mlade.*“²²

Rok muzika je eksploatisala potrebe mladih jer ih je odvajala od porodice i zajednice.²³ Vođa rok-grupe *Mothers of Invention* Frenk Zapa (inače,

²⁰ Rubin je to rekao na slijedeći način: „Ti hipi-kapitalisti su imali saveznike unutar revolucionarne zajednice: dugokose, koji su djelovali kao posrednici između klinaca na ulici i biznismena-milionera“.

²¹ D. Hebdidž, *op. cit.*, str. 99.

²² S. Frit, *Sociologija roka*, Beograd, "IIC I CIDID", 1987, str. 60.

²³ S. Frit, *op. cit.*, str. 248-249.

poznat po tome da je bio protivnik droge i da nije dopuštao da mu u grupu uđu korisnici psihodeličnih susstanci) rekao je da je rok muzika bila u službi indoktrinacije.

Kada je u pitanju ambivalentnost kontrakulture s obzirom na rok muziku, jasno je bilo da je, s jedne strane, ova muzika imala *kritički stav* prema postojećem društvu a, s druge strane, predstavljala je njegovu *odbranu*, odnosno ona je predstavljala „cijenjeno oružje vladajuće klase“ i „oblik društvene kontrole“ (Parker).²⁴

Iako je u sebi imala *kritičku* dimenziju, rok muzika je bila u funkciji *kontrole ljudi*. „Ta vrsta muzike stvorena je da bi se ispunio cilj kontrolisanja mladih ljudi, no takva ideja je potpuno nepoznata roditeljima čija djeca slušaju rock-end-roll, pa su poruke skrivene u stihovima pisane posebnim jezikom koji mogu razumjeti uglavnom samo mladi“.²⁵

Takođe, iako je propovijedala *pacifizam* i *miroljubivost*, na rok koncertima je dolazilo i do *nasilja*, čime je kontrakultura pokazivala još jednu svoju ambivalentnost i protivriječnost. „Muzički ritam i uzimanje droge nisu jedini činioci koji izazivaju nasilje na koncertima. Kad se odvijaju

²⁴ S. Frit, *op. cit.*, str. 249.

²⁵ R. Eperson, *Nevidljiva ruka (uvod u istoriju zavere)*, Beograd, „Plavi krug“, 1999, str. 226.

pred velikim brojem ljudi, koncerti dobijaju svojstva *psihologije mase*. Čula i osjećaji – čiji se značaj u kontrakulturi ne može potejenjivati – u stanju su prenadraženosti. To pozivanje na emocije je uvijek prisutno na masovnim skupovima. Zna se da u masi kritički duh kod pojedinca ustupa mjesto osjećajnosti...Okruženost ogromnim brojem ljudi podstiče emocije, a histerična masa lako zapada u kolektivno nasilje“.²⁶

Na jednom koncertu 1967. godine Džimi Hendriks lomi gitaru i pojačalo, na slijedećem pali gitaru, a na narednom pali i američku zastavu. Bio je to fitilj kojim se zapalio plamen agresivne publike. Nakon mnogih koncerata sale su opustošene zbog sve izraženijih incidenata prisutnih na rok koncertima. Tako se proklamovana kontrakulturna miroljubivost pretvarala u provalu agresije i nasilja.

Rok, odnosno rok muzika, izbacuje grupe pod nazivom *Public Enemy*, *Slayer*, *Totalna destrukcija*, *Konačna pobjeda*, *Brutalno*, a korporacija *Guns in Roses* prodaje debitantski album *Apetite for Destruction* u 15. miliona primjeraka. Još jedna potvrda ambivalentnosti kontrakulture i njene pozicije - između pacifizma i militantnosti, nenasilja i nasilja.

²⁶ K. Sen-Žan-Polen, *op cit.*, str. 191.

“Psihodelička revolucija” se svodila na silogizam: treba promijeniti oblik svijesti i promijenice se svijet. Prvo treba promijeniti sebe (*change yourself first*). “Osoba koja tvrdi da rokenrol muzika ohrabruje klince da uzimaju drogu, potpuno je u pravu. To je dio naše zavjere... Droge su najefikasniji put do revolucije” (Timoti Liri).²⁷ Kao apologeta droge Timoti Liri ističe da su *pop-rok grupe* “proroci” pobunjene generacije. Ali, za neke je pop-rok muzika teško prihvatljiva ne samo u stihovima pjesama, već i u zvuku i izvođenju koji je “brutalno glasan, i/ili elektronički izvještačen”. Ona pretvara muziku i glas u “sirovinu akustičkog inženjeringa”.²⁸

Mnoge grupe propagiraju upotrebu droge. Kompozicije grupe *Bitlsi*, koje šire poruke o upotrebi droga, ili imaju aluziju na nju su:

- *Lusy in the Sky with Diamonds* u naslovu predstavlja aluziju na – LSD;
- *Hey Jude* – metadon;
- *Strawberry Fields* – opijum;
- *Norwegian Wood* – marihuanu.

Naravno, treba pomenuti i kompoziciju *Rain* koja, takođe, aludira na drogu.²⁹

U 1966. godini u kompoziciji *Tomorrow Never Knows* rok grupa *Bitlsi* oduševljeno koriste

²⁷ Cf. R. Eperson, *op. cit.*, str. 226.

²⁸ T. Roszak, *op. cit.*, str. 213.

²⁹ O vezi između roka i droge vidjeti u: K. Sen-Žen-Polen, *op. cit.*, str. 179-192.

indijske muzičke instrumente i zvukove dalekoistične duhovne tradicije. U 1967. godini objavljuju album *Sergent Peppers Lonely Hearts Club Band* na čijem omotu su slova u riječi „Beatles“ data u obliku indijske konoplje i kompozicija tog albuma *Lusy in the Sky with Diamonds* upravo u naslovu označava tu aluziju na LSD. Brajan Džons (*Roling Stouns*) umire od droge 1969; Džimi Hendriks i Dženis Džoplin 1970. Zbog upotrebe i posjedovanja droge mnoge su rok „zvijezde“ hapšene i pritvarane: članovi grupe *Bitlsi* Džordž Harison i Džon Lenon sa suprugama. Svijet kontrakulture je i socijalno-patološki i psihopatološki svijet droge, agresije i nasilja, sadizma i mazohizma, prostitucije.

*

*

*

*

Sedamdesete godine prošlog stoljeća bile su prepoznatljive po studentskim protestima u Americi i Evropi. Iz hipi kulture su se razvijale neke “lijevo” orijentisane sekte koje su zajedno sa omladinom srednje klase, studentskim protestnim pokretom, radikalnim socijalnim radom, akcionim grupama u lokalnim zajednicama – dovele u periodu od 1967-1970. “vrhunca kontrakulture” koja se, zatim, raspala na nekoliko orijentacija.³⁰

Ikonografija kontrakulture se širila preko filozofije, poezije, pozorišta, astrologije, alhemije, satanizma, vještičarenja, mitologije nestalih naroda, drevnih religija, zen-budizma, šamanizma, misterija drevnog hrišćanstva, droge, nekih vjerskih pokreta, itd. Kontrakultura je obilovala heterogenošću, ambivalentnošću i kontroverznošću. Bila je konglomerat i čudna mješavina “svega i svačega”. U želji da “učini nešto veliko”, ona je plivala u prizemnosti, površnosti pa, čak, i u vulgarnosti. Kontrakultura je bila sklona „okultnom, magijskom i egzotičnom ritualu“ (Rošak) istočnih religija, ali se pokazalo da je ta moda popularizacije *zena* bila osuđena na propast.

Kontrakultura je pokušala da unese prosvjetljenje u tamu svakodnevnog života. Ali, poslije su mnogi njeni članovi završili u ratu u Vijetnamu, psihijatrijskim bolnicama, izbacivanjem sa radnog mjesta, kao i sudskim

³⁰ Dž. Klark, i ostali, *Podkulture, kulture i klase*, u: *Podkulture 1*, Beograd, „IIC SSO Srbije“, 1985, str. 71.

proganjanjem “revolta” neintegrisanih manjina od strane reorganizovanog kapitalizma, njegovog represivnog sistema i njegove “kontrarevolucije”.

LITERATURA

- Baril R., *Novi svetski poredak*, Beograd, „Preporod“, 1994.
- Barker A., *Novi religijski pokreti: praktični uvod*, Niš, „Zograf“, 2004.
- Battista P. L., *Mitovi na polici*, "Delo", br. 11, 1988.
- Bauman Z., *Kultura i društvo*, Beograd, 1984.
- Benedikt R., *Obrasci kulture*, Beograd, 1978.
- *Blackwellova Enciklopedija političke misli*, Zagreb, "Demetra", 2003.
- Bottomore T. B., *Sociologija kao društvena kritika*, Zagreb, "Naprijed", 1977.
- Bruce S., *Sociologija*, Sarajevo, „Šahinpašić“, 2005.
- Ciklin G., *Komune kontra kulture*, "Podkulture", br. 2, 1986.
- Daglas M. Nej S., *Osobe koje nedostaju: kritika društvenih nauka*, Beograd, "Samizdat B92", 2003.
- Debor G., *Društvo spektakla*, Beograd, „Anarhija/Blok 45“, 2003.
- *Dijalektika oslobođenja*, Zagreb, "Praksis", 1969.
- Dimitrijević V., *Od Elvisa do Antimadone*, „Zadužbina Hilandara“, 1997.
- Domenak Ž. M., *Ideje za kraj ovog veka*, Beograd, "Književne novine", 1991.
- Drakulić S., *Historijski značaj kontrakulture*, "Kultura", br. 59, 1982.
- Đorđević D. B., *Proroci „nove istine“: sekte i kultovi - šta treba da znamo o novim religioznim pokretima*, Niš, „JUNIR/Društvo

- za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine“, 1998.
- Dorđević D. B., *Sekte i kultovi*, Beograd, „Žarko Albulj“, 2003.
 - Elijade M., *Okultizam, magija i pomodne kulture*, Zagreb, 1981.
 - *Enciklopedija novih religija (Nove religije, sekte i alternativni duhovni pokreti)*, Zagreb, „Naklada Ljevak“, 2005.
 - *Enciklopedija političke kulture*, Beograd, „Savremena administracija“, 1993.
 - Eperson R., *Nevidljiva ruka*, Beograd, „Plavi krug“, 1999.
 - Frit S., *Sociologija roka*, Beograd, 1987.
 - Fromm E., *Psihoanaliza i religija*, Zagreb, „Napred“, 1984.
 - Gidens E., *Posledice modernosti*, Beograd, „Filip Višnjić“, 1998.
 - Gidens E., *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2005.
 - Hamilton M., *Sociologija religije: teorijski i uporedni pristup*, Beograd, „CLIO“, 2003.
 - Hantington S., *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Podgorica, „CID“, 2000.
 - Haralambos, H. M. Horborn M., *Sociologija – teme i perspektive*, Zagreb, „Golden marketing“, 2002.
 - Haris M., *Krave, svinje, ratovi i veštice (zagonetke kulture)*, Novi Sad, „Svetovi“, 1995.
 - Hebdidž D., *Potkultura: značenje stila*, Beograd, 1980.
 - Holrojd S., *Rečnik ezoterije*, Beograd, „Nolit“, 1995.
 - Jerotić V., *Psihologija i religija*, Beograd-Zagreb, „Svjetlost“, 1989.

- Klosovska A., *Sociologija kulture*, Beograd, 2001.
- Knoublanch H., *Sociologija religije*, Zagreb, „Demetra“, 2004.
- Koković D., *Pukotine kulture*, Beograd, „Prosveta“, 1997.
- Koković D., *Sociologija religije i obrazovanja*, Sombor, „Učiteljski fakultet“, 1996.
- Kovačević B., *Bolesno društvo*, Banja Luka, 1995.
- Kovačević B., *Rok muzika*, Banja Luka, „Pravni fakultet-Centar za publikacije“, 2000.
- Kovačević B., Romić M., *Elementi sociologije kulture*, Banja Luka, „Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2010.
- Kovačević B., *Savremena sociologija*, Banja Luka, 2009.
- *Kultura i religija*, Beograd, „Radnička štampa“, 1981.
- Lakroa M., *New Age: Ideologija novog doba*, Beograd, „Clio“, 2001.
- Lipovecki Ž., *Doba praznine*, Novi Sad, „Književna zajednica“, 1987.
- Marković S. M., *Pravoslavlje i novi svetski poredak*, Beograd, Biblioteka „Politika i obraz“, 1995.
- Marcuse H., *Kraj utopije i esej o oslobođenju*, Zagreb, "Stvarnost", 1972.
- Markuze H., *Kontrarevolucija i revolt*, Beograd, „Grafos“, 1979.
- Markuze H., *Merila vremena*, Beograd, "Grafos", 1978.

- Marrs T., *New Age Cults and Religions*, Austin-Texas, "Living Truth Publishers", 1990.
- Matrisciana C., *Gods of the New Age*, Oregon, 1985.
- Milardović A., *Spontanost i institucionalnost*, Beograd, "Kairos", 1989.
- Milin L., *Crkva i sekte*, Banja Luka, „Romanov“, 2001.
- Milin L., *Naučno opravdanje religije – crkve i sekte*, Beograd, 1986.
- Milošević Z., *Crkva, nauka i politika*, Istočno Sarajevo, „Filozofski fakultet“, 2005.
- Milošević Z., *Okultizam – državna religija?* Brčko, „SPCO“, 2002.
- Milošević Z., *Politika i teologija*, Niš, „Gradina/JUNIR“, 1994.
- Milošević Z., *Sekte i demokratija*, Šabac, „Viša hemijsko tehnološka škola“, 1999.
- Milošević Z., *Verske sekte i kultovi*, Šabac, „Beli anđeo“, 1997.
- Milošević Z., *Verske sekte i liberalna demokratija*, „Srpske organske studije“, br. 1-2, 2001.
- *Nauka, religija, društvo*, Beograd, 2002.
- *Obnova utopijskih energija*, Beograd, 1987.
- Parsons T. i dr., *Teorije o društvu (osnovi savremene sociološke teorije)*, t. I-II, Beograd, „Vuk Karadžić“, 1969.
- Pavićević V., *Sociologija religije (sa elementima filozofije religije)*, Beograd, „BIGZ“, 1980.
- Petković, V., *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2001.
- Platonov O., *Zašto će propasti Amerika*, Beograd, 2001.

- *Podkulture 1 (zbornik tekstova)*, Beograd, „IIC SSO Srbije“, 1985.
- Roof W.C., (ed.), *World Order and Religion*, New York, „State University of New York Press“, 1991.
- Roszak T., *Kontrakultura*, Zagreb, "Naprijed", 1978.
- Semprini A., *Multikulturalizam*, Beograd, „CLIO“, 1999.
- Sen-Žan-Polen K., *Kontrakultura (Sjedinjene Američke države, šezdesete godine – rađanje novih utopija)*, Beograd, „CLIO“, 1999.
- Sokolov E., *Kultura i linost*, Beograd, 1976.
- *Staklene oči Indije (Pravoslavlje i duhovnost dalekog istoka)*, Cetinje, „Svetigora“, 1997.
- Stor E., *Ljudska agresivnost*, Beograd, "Nolit", 1989.
- Štulić B. J., *Nemam više ni s kim a ni protiv koga*, Subotica, Biblioteka, „Heroina“, 1998.
- Tarner Dž. H., *Sociologija*, Novi Sad/Beograd, „Mediterran“, 2009.
- Teodori M., *Historijat novih ljevica u Evropi*, Zagreb, "Globus", 1979.
- Turen A., *Sociologija društvenih pokreta*, Beograd, „Radnička štampa“, 1983.
- Vernet Ž., *Sekte*, Beograd, „Plato/XX. vek“, 1997.

Braco Kovačević
KULTURA I KONTRAKULTURA

Štampa:

MARKOS, Banja Luka

Za štampariju:

Igor Jakovljević

Tehnička priprema:

Danijel Jović

Tiraž:

200

**Objavlivanje knjige finansijski je podržao
Grad Banja Luka**

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.7

КОВАЧЕВИЋ, Брацо

Kultura i kontrakultura / Braco Kovačević. -
Banja Luka : Evropski defendologija centar za
naučna, politička, ekonomska, socijalna,
bezbjedonosna, sociološka i kriminološka
istraživanja, 2013 (Banja Luka : Markos). - 59
str. ; 20 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija: str. 55-59.

ISBN 978-99955-22-54-4

COBISS.BH-ID 3820056

